

Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского
Серия «Юридические науки». Том 26 (65). 2013. № 2-2. С. 32-37.

УДК 340.5

САМООРГАНІЗОВАНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У МЕЖАХ ДЕРЖАВИ

Маїк І. С.

*Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Стаття присвячена дослідженню процесу самоорганізації регулювання правових відносин у межах держави, вивченню державної структури крізь призму синергетики, опису застосування принципів синергетики в аналізі процесу самоорганізованого регулювання правових відносин у межах держави, висвітленню здатності передбачати майбутнє правових відносин у межах держави завдяки застосуванню положень синергетики.

Ключові слова: правова система, правові відносини, держава, синергетика, самоорганізація.

Вступ. Зміна стану правових відносин відбувається самоорганізовано як реакція на певні внутрішні, зовнішні фактори. Кожне регулювання правових відносин у межах держави відбувається самоорганізовано. Для забезпечення сприятливих обставин під час регулювання правових відносин береться до уваги інформація про умови існування держави і характеристика кожного її складового елемента станом на сьогодні, а також визначається ціль, заради досягнення якої здійснюються певні зміни. Заради вдалого досягнення мети слід розглянути правові відносини з точки зору синергетики, проаналізувати можливість передбачати варіанти їх подальшого розвитку. Значний внесок у визначення основних концепцій теорії держави і права та до аналізу синергетики здійснили такі вчені, як Давід Р., Цвайгерт К., Баранцев Р. Г., Войцехович В. Є., Дамірлі Мехман Алішах огли, Кривцова І. С., Пригожин І. Р., Сливка С. С., Хакен Г., Князева Є. Н., Шемшученко Ю. С., Протасов В. Н., Протасова Н. В. тощо. Невиділеними раніше частинами дослідження держави з позиції синергетики є висвітлення ефективності регулювання правових відносин у межах держави, що дає змогу розкрити сутність процесу самоорганізації дій її складових елементів. Метою даної наукової статті є обґрунтовано довести, що насправді можливо подолати існуючі у межах держави проблеми та створити умови, сприятливі для подальшого розвитку правових відносин, завдяки застосуванню принципів синергетики у теорії держави і права.

Виклад основного матеріалу.

1. Схильність до самоорганізації – чинник формування суспільства та держави

Ідеї про суспільну і державну самоорганізацію зазнають теоретичного вивчення. Синергетика являє собою відносно нову галузь наукового знання. Державний і суспільний лад означає врівноваженість у відносинах між компонентами системи згід-

но класичного підходу: ієрархічність по вертикалі і функціональний взаємозв'язок по горизонталі. Поведінка складових елементів суспільства відбувається у межах, які визначаються власне державною системою [1, с. 27]. Поділ системи на окремі елементи й підсистеми, тобто на компоненти є неоднозначним та залежить від мети й конкретних завдань дослідження [2]. Наукова визначеність є важливою.

Люди об'єднуються навколо самостійно обраних моральних і політичних цілей, на яку держава, незважаючи на її владні орієнтації, не може справляти свого підпорядковуючого впливу – у суспільство. Згідно з науки синергетикою, суспільство являється нерівноважною відкритою системою, де має місце організованість і хаотичність, стабільність та нестійкість, падіння та підняття. Для нього оптимальні різні шляхи розвитку [3, с. 47]. Громадянське суспільство як сукупність недержавних суспільних інститутів та відносин, що дозволяють особам та їх групам реалізовувати особисті та групові інтереси, гарантовані Конституцією України, об'єднує у спільноту всіх державно-організованих індивідів (громадян) тієї чи іншої держави. Воно здатне протистояти державі, контролювати її діяльність. Закон захищає цю сферу спонтанного самовиявлення вільних індивідів і асоціацій та організацій громадян, які добровільно сформувалися, від прямого втручання та довільного встановлення правил, що обмежують їхню діяльність (примус дотримуватися певних правил), з боку органів державної влади. Інтереси індивідів та їх груп задовольняються за допомогою сукупності моральних, релігійних, національних, соціально-економічних, сімейних відносин та інститутів [4, с. 270, 537, 360; 5, с. 63]. Громадянське суспільство гарантує законом кожній людині вільний вибір свого економічного буття, утверджує пріоритет прав людини, включає монополію однієї ідеології, одного світогляду, гарантує свободу совісті. Рушійними силами його розвитку є діяльність людей, в основі якої лежить самоорганізація [6, с. 406, 489]. Взаємопов'язана система незалежних від державної влади суспільно-політичних інститутів, що беруть участь у суспільних відносинах (економічних, соціальних, культурних, духовних, корпоративних, релігійних тощо), які виникають у зв'язку з реалізацією громадянами своїх прав і обов'язків, перебуваючи поза політичними (державними), і приватними (особистими) відносинами в межах національного законодавства формує громадську організацію [5, с. 407]. Відбувається вихід державної системи на якісно новий рівень: – складові компоненти оновлюються; – виникає потенціал для розвитку; – долається системна криза; – система залишається відкритою для подальшого становлення [7, с. 7-8]. Складові елементи державної структури постійно перебувають в русі. Завдяки їхній активності відбуваються зміни структурних меж. Кількість компонентів у суспільстві періодично стає іншою. Стійкість будь-якого державного утворення досягається в процесі безперервної самоорганізації. Значимість впливу людини на подальшу долю суспільства і держави зростає [1, с. 28]. Стабільність у державі виникає завдяки збереженню уже наявної у ній структури внутрішніх та зовнішніх відносин протягом тривалого періоду часу – стійкості [3, с. 177]. Кожний складовий елемент реагує на вплив інформації, що надходить у державу як із середини, так і ззовні. Структура держави упорядковується завдяки самоорганізації за рахунок внутрішніх факторів, без зовнішнього специфічного впливу. Держава здатна самостійно чинити активні діяння у напрямку розвитку організованості в супроводжуючій негативній

атмосфері існування. Держава у закономірному процесі набуває власну структуру і самостійно визначає притаманні їй функції без будь-якого впливу ззовні. Власне, завдяки самоорганізації здійснюється організаційна функція управління, під якою найчастіше розуміється формування структури об'єкта управління: об'єднання керуючих елементів і власне об'єкта управління, що займається певною цілеспрямованою діяльністю. Самоорганізація поєднує планування та керівництва [8, с. 119; 9, с. 301]. В момент самоорганізації відбувається зміна стану елементів. Перехід із стабільного стану у інший стабільний стан відбувається через хаос, вища точка якого називається біфуркація. Складові елементи за власною волею обирають подальші дії, які здійснюють спільно, і одночасно сприяють досягненню успіху в цілому, утвореному завдяки їх єдності [10, с. 44]. Зміна зовнішніх умов стимулює виникнення якісно нових явищ [11, с. 29]. Об'єктивним явищем сьогодення є громадська самоорганізація: у складному русі суспільство визначає власні параметри порядку, які забезпечують поширення інформації. Умовою процесу самоорганізації кожного явища у державі є наявність нерівноваги, яка виникає в результаті зміни співвідношення рівноцінних факторів відкритості та закритості. У певний момент відбувається вивільнення накопиченої енергії: виникають нові державні структури. Має місце процес взаємодії демократичної держави та громадянського суспільства [7, с. 15]. Таким чином самоорганізовано формується державна цілісність.

2. Синергетична зумовленість існування суспільства та держави

Завдяки прагненням людини до новизни виникає та реалізується процес громадської самоорганізації. В основі відносин відкритості і закритості факторів є нерівноважність [1, с. 28]. Неможливо передбачити наслідки певних дій. Якщо результат суми впливів на правову систему держави не дорівнює сумі результатів даних впливів, то проявляється нелінійність [12, с. 401]. Будь-які дрібні відхилення від первинного стану системи збільшуються з часом. Якщо спостерігаються лише певні типи відхилень, то мова йде про часткову нестійкість [13, с. 322]. Сформулюємо ключові роз'яснення самоорганізації, організації та управління у громадських і державних процесах.

Суспільство та держава характеризуються відсутністю досконалого буття. Правова система пристосовується до зовнішнього середовища, унаслідок яких підвищується ефективність її функціонування. Ці процеси можуть супроводжуватися зміною структури та характеристик системи [14, с. 4]. Виникають щораз нові цілі та прагнення. Необхідно вибирати між двома або більше можливостями, які є взаємовиключними [15, с. 25]. Відбувається безперервний перехід з одного стану в інший. Здійснюється дослідження суспільства та держави для розподілу фактів, оцінки нових явищ [16, с. 270]. Незворотні зміни покращують умови суспільного життя або ж руйнують його. Складові елементи пересікаються, їхня стійкість періодично зазнає циклічних змін у руслі існує-зникає, здійснюється вибір з двох варіантів подальшого розвитку лише одного, самоорганізовано формуються нові структури [12, с. 49; 14, с. 17; 17, с. 63; 18, с. 48]. Таким чином держава являє собою громіздку систему, у якій є підсистеми, що автономно являються системами: економічна, політична, правова, соціальна тощо. Таким чином держава є самоорганізованим цілісним організмом, у якому кожен мікроелемент знає усі можливі варіанти власного майбутнього [14, с. 11; 11, с. 65]. Постійний склад елементів суспільства та держави забезпечує

відносну сталість властивостей внутрішнього середовища правової системи: здійснюється підтримка програми функціонування системи в певних межах, що дозволяє їй рухатися до власної цілі [15, с. 205; 13, с. 313]. Отож, кожен елемент є необхідною, функціональною одиницею системи [16, с. 482]. У більш детальному викладі сукупність елементів правової системи виглядає таким чином: право як сукупність створених державою норм, що перебуває під її охороною; законодавство як форма вираження цих норм (нормативні акти); правові інституції, які здійснюють правову політику держави; судова та інша юридична практика; механізм правового регулювання; правореалізаційний процес (включаючи акт застосування і тлумачення); права, свободи і обов'язки громадян (право в суб'єктивному значенні); система функціонуючих у суспільстві правовідносин; законність і правопорядок; правова ідеологія (правосвідомість, юридичні фактори, теорії, правова культура тощо); суб'єкти права (індивідуальні та колективні); системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність та стабільність правової системи; інші правові явища (юридична відповідальність, правосуб'єктність, правовий статус, законні інтереси тощо), що «утворюють» інфраструктуру правової системи; систему юридичної освіти; систему правової інформації; зв'язки між цими елементами [14, с. 26, 27; 19, с. 83; 20, с. 30-31]. Власне завдяки окремим властивостям кожного елемента суспільство зазнає змін, тобто має місце постійний їх рух у процесі розвитку держави. Відкрита система повинна бути досить далека від точки термодинамічної рівноваги. У точці рівноваги як завгодно складна система має максимальну ентропію і не здатна до якої-небудь самоорганізації. У положенні, близькому до рівноваги і без достатнього припливу енергії ззовні, будь-яка система з часом ще більше наближається до рівноваги і перестає змінювати свій стан. Власне розвиток забезпечує збереження новосформованого стану суспільства. Кількість способів подальшого суспільного прогресу є обмеженою. Саме через таку ознаку буття розвиток здатний приймати зворотній напрямок, для якого також встановлені межі. Досягнувши власного межового кордону, перемкнути який неможливо, розвиток припиняє відбуватися: змінюється організаційна сутність правової системи. Її структура стає іншою. [1, с. 29]. Компоненти правової системи заради збереження її цілісності перебувають у співвідношенні, заснованому на взаємозалежності і взаємообумовленості [14, с. 8]. Явище самоорганізації у державі забезпечує наявність порядку, стимулює постійний рух складових елементів правової системи та породжує видозміни у її межах, надає внутрішніх сил подолати кризовий стан [21, с. 69-70]. Власне криза є невід'ємним переломним моментом під час еволюції світового розвитку, після якого стан правової системи відразу поліпшується або погіршується. Самоорганізовано складові елементи правової системи здійснюють вибір найкращого варіанта подальших дій [9, с. 249]. Прагнення будь-якого компонента стають реально здійсненими після вдалого самостійного аналізу наявних внутрішніх та зовнішніх факторів.

Висновки. Будучи спільнотою вільних громадян-власників, здатних до економічного, політичного і морального саморегулювання та готових в межах правової державності взяти на себе всю повноту господарської і політичної відповідальності за стан суспільства, суспільство постійно функціонує як організація людей, об'єднаних навколо самостійно обраних моральних і політичних цілей, на яку держава, незважа-

ючи на її владні орієнтації, не може справляти свого підпорядковуючого впливу. Стан життя окремої людини зокрема та якість функціонування держави загалом залежать від наслідків змін, що відбуваються у державі. Наслідки організованих та самоорганізованих діянь пересікаються. У черговий раз виникає впорядкованість у межах суспільства, а державна структура формується по-новому.

Самоорганізація є особливою ознакою перебігу подій, протягом яких частини взаємодіють як між собою, так і з утвореним із них єдиним цілим. Власне завдяки процесу самоорганізації розкривається причина і ціль існування суспільства та держави. Має місце злагоджена самоорганізована взаємодія внутрішніх компонентів в межах правової системи суспільства. Цілеспрямованість дій усіх компонентів посилює ефективність функціонування державної системи.

Список літератури:

1. Зырянов А. В. Синергетический подход в научно-правовых исследованиях государства : дис. на соискание учён. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А. В. Зырянов ; Южно-Уральский государственный университет. – Челябинск, 2010. – 220 с.
2. Купріянова К. О. Синергетичний ефект як засіб підвищення ефективності діяльності підприємства / К. О. Купріянова. – Режим доступу. – [Електронний ресурс] : http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63516.doc.htm.
3. Шунди́ков К. В. Синергетический подход в правоведение. Проблемы методологии и опыт теоретического применения : монографія / К. В. Шунди́ков. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 256 с.
4. Протасов В. Н., Протасова Н. В. Лекции на общей теории права и теории государства / В. Н. Протасов, Н. В. Протасова. – М. : Городец, 2010. – 752 с.
5. Грудцына Л. Ю. Государство и гражданское общество : монографія / под ред. С. М. Петрова. – М. : ЮРКОМПАНН, 2010. – Серия: Актуальные юридические исследования. – 464 с.
6. Надольний І. Ф. Філософія : навчальний посібник / [І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко, В. П. Розумний та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.
7. Хищенко В. Е. Самоорганизация в социальных системах. Эволюционный менеджмент: Реферативный обзор / В. Е. Хищенко. – Новосибирск, 1993. – С. 7-8, 15.
8. Штенберг М. И. Синергетика: Наука? Философия? Псевдорелигия? : монографические исследования: философия науки / М. И. Штенберг. – М. : Academia, 2007. – 176 с.
9. Кобринский Н. Е. Введение в экономическую кибернетику : учебное пособие : пер. с англ. / Натан Ефимович Кобринский, Ефрем Залманович Майминас, Александр Дмитриевич Смирнов. – М. : Экономика, 1975. – 343 с.
10. Зелене́вский Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организации и управления : пер. с пол. / Я. Зелене́вский ; под ред. Г. Э. Слезингера. – М. : ПРОГРЕСС, 1971. – 312 с.
11. Хакен Г. Синергетика: иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах : пер. с англ. / Г. Хакен. – М. : Мир, 1985. – 423 с.
12. Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М. : Прогресс-Традиция, 2009. – 688 с.
13. Новое в синергетике. Новая реальность, новые проблемы, новое поколение / отв. ред. Г. Г. Малиневский. – [Б. г.], 2007. – 383 с.
14. Шемшученко Ю. С. Правова система / Ю. С. Шемшученко // Юрид. енцикл. : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 320 с.
15. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. – Х. : ШКОЛА, 2009. – 1008 с.
16. Керимов Д. А. Методология права: предмет, функции, проблемы философии права / Д. А. Керимов. – 4-е изд. – М. : Изд-во СГУ, 2008. – 521 с.
17. Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М. : Прогресс-Традиция, 2007. – 592 с.
18. Шалаев В. П. Социальный смысл системно-синергетической парадигмы / В. П. Шалаев. – Йошкар-Ола, 1997. – С. 48.

19. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб. : Издательство «Лань», 1999. – 256 с.

20. Ткаченко В. Д. Порівняльне правознавство : підручник [для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / В. Д. Ткаченко, С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов ; за ред. В. Д. Ткаченка. – Х. : Право, 2003. – 274 с.

21. Полкова Т. В. Формы социальной самоорганизации в переходном обществе / Т. В. Полкова // Социал. взаимодействие в транзитивном обществе. – Новосибирск, 2000. – С. 69-70.

Maik I. S. Самоорганизованное регулирование правовых отношений в пределах государства / И. С. Maik // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 2-2. – С. 32-37.

Статья посвящена исследованию процесса самоорганизующегося регулирования правовых отношений в пределах государства, изучению правовых отношений сквозь призму синергетики, описанию применению принципов синергетики в анализе процесса самоорганизующегося регулирования правовых отношений в пределах государства, освещению способности предвидеть будущее правовых отношений в пределах государства благодаря применению положений синергетики.

Ключевые слова: правовая система, правовые отношения, государство, синергетика, самоорганизация.

SELF REGULATION OF THE LEGAL RELATIONS WITHIN THE STATE

Maik I. S.

Lviv national university of internal affairs, Lviv, Ukraine

The article is devoted to the investigation of the process of self-regulation of legal relations within the state, is intended to the study of legal relations through the prism of synergetics, describes the application of the principles of synergetics in the analysis of self regulation of the legal relations within the state, is aimed at coverage of the ability to predict the future legal relations within the state through the application of the provisions of synergetics. Status change of legal relations occurs by using self-organization as response to certain internal and external factors. Each of regulation of the legal relations within the state occurs by using self-organization. To ensure the favourable circumstances at the time of the regulation of legal relations takes into account the information about the conditions of existence of the state and characteristics of each element as of today, and also defined the goal for the attainment of which are certain changes. For the sake of successful achievement of the goals should consider the legal relationship with the synergetic point of view and analyze the possibility to envision ways of their further development. Previously unselected parts of the research of state from the position of synergetics is the lighting of the effectiveness of regulation of legal relations within the state, which gives the possibility to reveal the essence of the process of self-organization of the actions of its elements. The aim of this scientific article is reasonably prove that it's actually possible to overcome existing within the state problems and create conditions favourable for the further development of legal relations, by applying the principles of synergetics in the theory of state and law.

Key words: legal system, legal relations, state, synergetics, self-organization.